

Един български прочит на „Нощна песен на странстващ овчар в Азия“ от Джакомо Леопарди

Пенка Данова

Измите са вярната свита на учения възпитаник на западната култура. Те са част от служебния инструментариум, с който той атакува вършината на познанието, за да я покори и така да (си) обясни или обобщи представите си за света. „Ориентализмът“ и „оксидентализмът“ в това отношение не правят изключение. И двете понятия са плод на западната мисъл. И двете с еднаква охота обслужват два изначални предразсъдъка, две превзети тези. „Ориентализмът“ на Едуард Саид се опитва да ни внуши, че границите между Изтока и Запада цивилизационно са предопределени още от епохата на Есхил и неговите „Вакханки“. Авторът, чиято сила е периодът XVIII–XX век, а богатата и прецизно подбрана съобразно предпоставената теза франко- и англоезична литература, доказва, че Западът, т. е. европейските колониални гиганти, а по-късно и Америка, не само налагат своето политическо, икономическо и културно господство над Ориента (Изтока), но също така налагат и собствените си представи за Ориента в световен мащаб. Неравностойното политическо положение на Изтока, което има своите обективни параметри, се проектира в гносеологичен план. Саид обаче определя неравенството като онтологично¹ може би точно защото е възпитаник на западната култура.

Впрочем и Иън Бурума, един от „бащите“ на оксидентализма, отбелязва, че „Идеята за Запада като зла сила не е източна, нито близоизточна идея, а е дълбоко вкоренена на европейска почва. Оксидентализмът е част от Антипросвещението, но също така е и реакция срещу индустриализацията. [...] Оксидентализмът е бунт срещу рационализма (хладния, механичен Запад-Оксидент, цивилизация на машините) и секуларизацията, но също така и срещу индивидуализма.“² За предтечи на оксидентализма са обявени самите европейци и по-специално немските романтици. Относно европейският генезис и на двата термина едва ли би възникнал спор – редом с научната критика върви и научната самокри-

¹ Саид, Е. Ориентализмът. С., Кралица Маб, 1999, с. 186.

² Цит. по Casadei, R. Cattivi maestri (Occidente e occidentalismo). – In: Tempi, anno X, N. 17, 22-04-2004, p. 9.

тика. Друг е въпросът трябва ли и в каква степен да се включим в дебата на -измите. Ако някои къснопробудили се национални съзнания дирят реванш или собствената си самоличност в противопоставянето с другия, то трябва ли българската научна общност да участва в този дебат и какво ще извлечем от него освен едно „познание за другия“. Прочее, вече сме се самообвинявали за това, че книгата на Саид като че ли бе посрещната с мълчание от учената ни колегия³. Макар и в друг исторически контекст вече имах възможност да отбележа, че всяка епоха, всеки интелектуален елит, колкото и ограничен да е бил той в историческа ретроспектива, е излъчвал свои представители, стремили се към утвърждаване на ценности с общочовешко звучене, към постигане на консенсус, който да даде разрешение на основния конфликт на епохата (конфесионален, политически, цивилизационен и пр.)⁴ Представителите на Европейския романтизъм не правят изключение в това отношение. Тук искам да се спра на един позабравен от българския читател поет – Джакомо Леопарди (1798–1837) и на стихотворната му творба „Нощна песен на странстващ овчар в Азия“, която съм дръзнала да предам на български. Като всяко стихотворение от неговите „Песни“, така и това е написано на един дъх, без съществени преработки, без колебания. Годината е знаменателна – 1830. Защо, докато парижкият народ издига барикади и лелее революцията, Леопарди ни пренася в азиатската пустош в компанията на своя странен странстващ овчар, звездоброец и философ?

Несъмнено една от причините не се корени в невежество или политическа апатия. Поетът не споделя реакционните възгледи на баща си – граф Моналдо Леопарди от Реканати⁵, но вече е опознал интелектуалните салони на Рим, Милано, Болоня, Флоренция. Навсякъде брилянтен слог, прикриващ празнословие и суета, самоцелен естетизъм и бездуховност. Не го удовлетворяват нито колосалната ерудиция, почерпана от огромната бащина библиотека, нито всеобщото признание за неговия гений, наложило се още в най-ранната му възраст⁶.

³ Вж. Желязкова, А. Встъпителен коментар за българо-английската научна дискусия за суфизма. – В: Етнология на суфитските ордени – теория и практика. С., Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 2001, с. 20.

⁴ Данова, П. Ренесансовата представа за човека в дихотомията Запад-Изток. – В: Проблемът Изток-Запад. Историческа перспектива. С., Парадигма, 2003, 104–116.

⁵ Относно политическите възгледи на Моналдо Леопарди (1776–1846) показателни са излиянията в автобиографичния му труд „Нещата, такива каквито са“: „Аз пиша за прослава на Трона и на Аристокрацията. Пиша срещу свободата, равенството, демокрацията..., тъй като народа суверен по гащи и с берета не може да съществува... На лудите и безделниците тояга им трябва... И нека Господ пази всички благородници, и ни спаси от яkobинците и другите разбойници. Амин.“ Реакционер е слабо, налей?

⁶ За младия Леопарди Пиетро Джордани, друг виден представител на Италианския романтизъм, споделя в едно от писмата си от 1818 г.: „...той е човек с безгранично, плашещо величие. Не можете да си представите колко велик е той! Който каже, че в Реканати човек не може да знае всичко (извинете ме) не знае какво говори. Представете си Монти и Май взети заедно. Те не могат да се поберат дори и на едно от пръстчетата на крака на този колос“. А става дума за двадесетгодишен младеж.

Авторът на „Нощна песен“ ни пренася в Азия, в безбрежната пустош, за да се върне към извечните ценности. Въпросът за смисъла на живота, за суетата на ежедневната забързаност, за неизбежността на смъртта вълнуват както ерудита, така и простия неизкушен овчар. И даже може би повече овчаря, който в самотата на своята дълга пустинна нощ има повече време да се самовглъби, отколкото това прави вечно бързащата цивилизация, която Леопарди не приема.

Стихотворението е във формата на диалог на овчаря с луната. Въпросите си той отправя към тази вечна спътница, без, разбира се, да чака отговор. Съдбите им, свързани от постоянните странствания, сякаш си приличат, но също и коренно се различават. Луната е безсмъртна, а овчарят – смъртен. Луната е представена като бледа, мълчалива, безстрастна девица, а овчарят като грохнал от умора, болка и нещастие старик, бягащ към неизвестната пропаст – смъртта. Съпоставянето-противопоставяне на пътя на луната и стария овчар е повод за констатацията, че животът на човека, тази вечна болка и страдание, сякаш е лишен от смисъл. Той е даденост, която трябва да се изтърпи или по-точно – да се намерят тайните пътища към това търпение. Стиховете „Човекът в мъка се ражда/ и смъртен риск е рождението“ имат не само каданса на римска сентенция и привлекателността на философско обобщение. Те са и предверие към връщане към детството, към образите на майката и бащата, които още от люлката утешават чедото си, че то е видяло бял свят. Макар и в безлична форма, като обобщение за ролята на майчинството и бащинството в живота на човека изобщо, в тези стихове се долавя личен момент. Страданието съпътства Леопарди през целия му живот. Това е физическата болка, свързана с множеството му заболявания, които млад го водят до гроба⁷. Той отрано е принуден да се учи да живее с болката, да я приема като част от ежедневието, без надеждата, че някога тя ще отmine. И именно тук, над главата на малкия Джакомо сякаш се издигат угрижените сенки на татко Моналдо и мама Аделаиде, които го утешават. Но не са споменати, а и нищо мило в творчеството на Леопарди не е посветено на родителите му. За него те са чужди хора: майката, със своето сурово държане и религиозната радост, че изпраща в гроба най-малкия си син, едва на девет дена, „за да не се мъчи“; бащата – якият, здрав като бик граф, реакционер и тиранин на всички домашни, който при сблъсъка със същата тази смърт се разстройва като малко дете. Майката и бащата, две вселени, така далечни от вътрешния мир на поета... Но може би пътят и към тях е намерен в стиховете за утешението. В края на тази трета строфа тонът става още по-интимен. Поетът е разбрал, че за него животът е зло. Една злина без надежда за

---

⁷ Не е ясна причината за смъртта на поета. Това може да са били и множеството му болести, както и епидемията от холера в Неапол. И до днес е тайна къде всъщност е бил погребан един от най-великите поети на Италия. Вж. **Madera, N. F.** *I giganti della letteratura: Giacomo Leopardi.* Milano: Mondadori, 1968, 132–134.

по-добър живот в отвъдното, защото Леопарди е атеист. Безбожието е дълбоко вкоренено в съзнанието на младия граф. То го откъсва не само от семейството му, но и от образованите му съвременници. Нелепи му се виждат увлеченията по примитивната религия на Пиетро Джордани, както и неприемлива за него е конфесионалната криза на Алесандро Мандзони. И Леопарди е обречен на самота, в която само интелектуалното приятелство, плахият поглед през прозореца, отпращан към красивата тъкачка, вътрешният диалог със себе си и своите герои са му другари. Много малък той е видял, а покъсно е и осъзнал, че хората, колкото и да са различни, си приличат в едно. Те са смъртни. Всички те се раждат, за да умрат. Така е и така ще бъде и при графовете, и при овчарите. И няма значение дали посещават салоните на образована Европа, дали им се възхищават или ги хулят, нито това дали са изгубени в безбрежната нощна пустош и са никому непознати. Това е посланието на поета и може би това е мотивацията му да се отъждестви, не само съпостави-противопостави със странстващия овчар в Азия.

Стадото, на което овчарят завижда в четвърта строфа, е съвременното общество. Неговата покорност пред съдбата и доволство са плод на ленин и рутина. Поетът, дори скован на легло, е вечно буден и недоволен, изпитващ онази трескава „омраза“ и недоволство, така характерни за романтиците. Безсилието на Леопарди („Може би ако имах криле,/ за да литна над облаците“) е не само екзистенциално. Още по-неуместно би било да се проектира в политически план, т. е. като съдбата на интелектуалеца в Европа/ Италия от периода, последвал Виенския конгрес от 1815 г. Поетът всекидневно полага титанични усилия, за да оцелява физически. Това, което го крепи са духът и философското примирение и приемане на общочовешките ценности като неизчерпаем източник на вдъхновение: нощта и луната, тъй като слънчевата светлина изгаря очите му, болката и страданието, които се трансформират в духовна субстанция; самотата и отчуждението от злободневието; невъзможността да пътува като отправна точка, от която да се взре в безкрая. Именно темата за безкрая е в основата на философския му възглед за света.

В едноименното стихотворение от 1820 г. поетът представя „безкрая“ като онова, което съзира отвъд хълма и живия плет от дървета. Безкраят следователно може да се види само във фокуса на самовглъбяването. Той е реална духовна субстанция, а не предполагаема протяжност на хоризонта. В „Нощна песен“ същата идея е развита от различна позиция. Поетът не стои на прозореца на бащиния дом, вперил „зрящ“ поглед към хълма, отвъд даденостите. Тук той е странстващ овчар в безкрая на Азия, а пътят му ритмично е следван от мълчаливия рой на безброй звезди. И сякаш в този момент на относителен покой, според физиката на Нютон, единствено луната, „която в далечния полукръг с небето граничи“, е статичната сила, отправната точка и звездоброецът, който може да забележи движението. С няколко пестеливи поетични щриха Леопарди крачи назад, ретроспективно към миналото на науката. Връща се през Галилей към Птолемей, за да открие примитива, а в него – синхрона на чувства, терзания, недоволства, дълбока покруса от живота и всичко, което определя като „омраза“.

Франческо де Санктис (1817–1883), първият критик на творчеството на Леопарди, е отбелязал, че скептицизмът на епохата, породен от роенето на „философиите на историята, на религиите, на човечеството, на правото“, призвани да подменят добрата стара монолитна теология, води до кризата на философстването в неговото цяло. Тези философии се оказват прозрачни поетични конструкции, в които се оказва, че поетът знае толкова, колкото и овчарят. А щом науката и политиката са безсилни да разрешат проблемите на битието и на обществото, тайнството е онази универсална панацея, призвана да разреши проблемите. Това тайнство отеква в самотната философска мисъл на Леопарди⁸. Това разбиране е допълнено и разработено от редица епигони, в чийто дълъг списък е редно да се включи и разбирането за романтиците (в цяло или в частност) като предтечи на оксидентализма. Мога да приема мисълта на Де Санктис в частта ѝ, отнасяща се до причините, породили кризата на западното общество в епохата на Романтизма, но не и „тайнството“ като ключ към прочита на Леопарди. Това „тайнство“ и поспециално „мистериозният Ориент“ в творчеството на поета от Реканати просто отсъстват, а следователно той, Изтокът не следва да бъде разглеждан като „онтологично неравенство“, както е при Саид, или пък в сянката на „предтечите на оксидентализма“. Азия за Леопарди не е стремеж към екзотичното, нито мода по ориенталското, нито пък овчарят е носталгия по примитива. Те са поетичните параметри на общочовешките зададености от философстващия дух – образите на безкрая и вечността. „Нощна песен“, една от късните творби на Леопарди, изчистена от автобиографична конкретика, е израз на неговото верую – предпочитането на търсенето пред намирането (на готови отговори и схеми за съществуването), на странстването пред застоя, на будността-страдание пред леността-доволство. А това е средството за приемане на живота-зло. Азия – това е поетичното местодействие на философията на оцеляването. Такава може да е и днес за търсеция на онова-което-ни-свързва, а не за намиращия онова-което-ни-разделя. За философстващия дух, а не за потребителя на телевизионна хроника.

Без поза, без мода. Прочее за Леопарди в поезията не бива да бъдем позьори като Джордж Байрон⁹, нито тя би могла да бъде „модерна“, такава каквато я вижда Жермен дьо Стал¹⁰.

⁸ De Sanctis, F. Storia della letteratura italiana, II. Torino: Einaudi, 1958, p. 971.

⁹ За своя именит съвременник Леопарди отбелязва във философския си тефтер: „...невероятно, постоянно и ясно изразено е усилието, което клетият лорд полага, мъчи се и се поти над всяка фраза, само и само тя да прозвучи като нещо ново и оригинално, сякаш не става дума за неща, милиони пъти изречени. А освен това, ако я изрече по нов начин, чувството, по-ясно и от слънцето, е безкрайно неприятно. Освен това изморява тази прекомерна еднаквост на поетичните форми, както и умът ни се измъчва пред задачата да разбере тази изключителна и крайно неясна оригиналност.“ Цит. по Madera, N. F. Op. cit., p. 131.

¹⁰ За спора между Леопарди и мадам дьо Стал относно целите и задачите на модерната италианска поезия вж. Asor Rosa, A. Storia della letteratura italiana. Firenze: La Nuova Italia, 1985, p. 448.

Съвършената поезия е и съвършено превъплъщение на природата, а тя е тъждествена с Бог. Така поетът от Реканати доразвива и обобщава идеята на Петрарка за същността на поетичното изкуство. Леопарди, както е известно, е един от най-проникновените тълкуватели на поезията на Петрарка. И тук се изкушавам да предложа съпоставянето на странстванията на овчаря с блуждаещата над Босфора душа на Петрарка, който търси в спомена своята Лаура. Защо са тези полети на изток на двамата велики италиански поети? Ех Oriente lux, без -изми в интерпретацията.

Нощна песен на странстващ овчар в Азия

Какво правиш ти, луна, в небето? Какво правиш,
мълчалива луна?

Вдигаш се вечер и тръгваш,
и съзерцаваш пустините, после си лягаш.

И още не си разбрала,
че обхождаш все същите пътища?

И още ли не се отвърщаш, и още ли блуждаеш
в захлас по тези долини?

Прилича на твоя живот
животът на овчаря.

Вдига се рано заран,
кара стадото отвъд през полето и вижда
стада, извори, трева.

После уморен си почива на земята.

За друго никога не мечтае.

Каж ми, о, луна, за какво му е
на овчаря живота?

А вашият живот за вас? Каж ми, накъде води
това мое кратко странстване
и твоят път безсмъртен?

Старец побелял, болен,
полуоблечен и бос,
с тежък вързоп през рамо,
през планини и долини,
през остри чуки и дюни, и клони,
през вятъра, през бурята и когато жежък
час настане, и когато мръзне,
тича пак, тича, залита,
прекосява блата и потоци,
пада, пак става, и все бърза ли бърза,
безспир и почивка,
окъсан, кървящ; най-сетне пристига
тъм където пътят

и където толкова мъка го водят:
пропаст ужасна, бездънна,
и там като пада – всичко забравя.
Девице луна, такъв
е животът на смъртния.

Човекът в мъка се ражда
и смъртен риск е рождението.
Изпитва болка и страдание
в първите дни. И още в самото начало
майката и родителят
го утешават, затова че роден е.
После, докато расне
и единият и другият го крепят, и така е вечно,
с дела и с думи:
учат го кураж да си дава
и да се утешава за човешкото си съществуване:
друга грижа по-благодатна няма
от тази на родителите за челядта им.
Но защо ли слънцето да вижда,
защо да се крепи живота
на онзи, който трябва да се утешава?
Ако животът е нещастие,
защо у нас той продължава?
Недокосната луна, това
е положението на смъртния.
А ти смъртна не си
и за моите думи нехаеш.

Ти също, самотнице, вечна скиталнице,
която си така умислена, ти също разбираш
това земно живеене,
наше страдание, въздишане, каквото и да е.
Може би това е умирање, това върховно
бледнеене на цветовете и формите,
на всичко познато и обичано от другите.
А ти сигурно разбираш
същината на нещата, съзираш и плода
на утрото, на вечерта,
на мълчаливия безспирен ход на времето.
Ти знаеш, ти си сигурна на коя своя сладка любов
се усмихва пролетта,
кому е нужна дързостта, кому – полезна е
зимата с нейните ледове.
Хиляди неща знаеш ти, хиляди откриваш,
които са скрити за простия овчар.

Често когато те гледам
да стоиш така мълчалива над равнината пустиня,
която в далечния полукръг с небето граничи;
или по-точно с моето стадо,
ти ме следваш ли следваш полека.
И когато гледам в небето да искрят звездите,
така сам на себе си казвам:
„За кого са тези много искрици?
Какво прави безкрайният ефир, а тази дълбока
и безбрежна шир? Какво ще рече тази
самота безкрайна? И аз за какво съм?“
И така сам си мисля: за тази кошара,
безкрайна и горда,
и за безчетната челяд;
че след толкова усилия, толкова движение
на всяко небесно, на всяко земно дело,
въртейки се безспир
да се завърне трябва, отдето е поело.
Кому полезно е, кому плод дава
не мога да позная. Но ти със сигурност,
девойко безсмъртна, познаваш всичко това.
Това познавам аз и чувствам,
че от вечните кръжения,
от съществуването мое преходно
все добрина или радост
някой ще получи. За мен животът е зло.

О, мое стадо, де почиваш, о, блажено ти си,
че нищетата своя, вярвам, не познаваш!
Колко завист към теб питая!
Не само защото от мъките
почти освободено ходиш;
на всяка неволя, на всяка несгода
веднага дирята последна губиш;
но най-вече затова, че ти омраза не питаеш.
Когато сядаш в сянката, върху тревата
ти си спокойно и доволно;
голяма част в годината
така, без скука, за тебе преминава.
Аз също сядам на тревата, в сянката,
и мрак засенчва
мисълта ми, и нещо май пришпорва ме,
така че, седейки, още по-далеч съм от това
да си намеря място или мира.
А всъщност нищо не жадувам
и досега причина за плач у себе си не виждам.

Каква е твоята наслада, колко е
не мога пак да кажа, но ти щастливо си.
А радост аз не зная,
о стадо мое, ни затова се жалвам.
Ако можеше да говориш, бих те попитал:
„Кажете, защо лежането
в удобство и във леност
наслада е за всяко животно,
аз, легна ли, веднага омраза ме наляга?“

Може би ако имах криле,
за да литна над облаци,
и да броя звездите една по една
или като гръм да странствам от урва на урва,
по-щастлив щях да съм, сладко мое стадо,
по-щастлив щях да съм, чистобяла луна.
Или страни от истината,
втрещена в чуждата орис, моята мисъл:
може би под каква да е форма, във какво
да е състояние, в люлка или в хралупа,
скръб е за който се ражда денят рождествен.